

Академик Иван Лазаров и мравките

Васил Големански

Синът – арх. Стефан Лазаров, бе донесъл при председателя на БАН акад. Ив. Юхновски гебела папка с десетки гъсто изписани страници и множество графични черно-бели и цветни скици на мравки, пазени от него в семейния архив почти петдесет години след смъртта на прочутия му баща. Поканата към мен бе да прегледам тези записки и наблюдения на големия ни художник и като зоолог да преценя тяхната автентичност, оригиналност и достоверност преди подготовката им за печат.

Още след първите страници и разкази от папката на нашия бележит художник останах изумен от неговото търпение, изобретателност, любов и постоянство в продължение на повече от 30 години да наблюдава и изследва живота на тези толкова широко разпространени, но и толкова често небрежно отминавани и даже ненавигдани от хората създания, особено когато навлязат в техните жилища и градини.

Акад. Иван Лазаров е извършвал своите наблюдения, а понякога и експерименти с

Истинска изненада за мен бе, когато през месец ноември 2000 г. за пръв път се срещнах със сина на големия български учен и изключителен майстор на чука и длетото академик Иван Лазаров. От него научих, че той е решил да издаде книга за многогодишните наблюдения и изследвания на своя прочут баща върху ... мравките.

мравките той споделя: „Случи се на Витоша. Близко до хижата на „Фонфоните“ имаше два мравуняка, край които прекарах десетина дни. Бях виждал и други наоколо, но с тези двата общувах по-дълго“. Резултат на това „общуване“ е разказът „Отровната течност“, в който Ив. Лазаров описва себеотрицанието и унищожителните средства на мравките от единия мравуняк

любимите му мравки както в градината около неговата къща на ул. „Хан Крум“ в София и вилата му в подножието на Витоша, така и навсякъде в страната и по планините, където е пътувал или почивал. И през годините на най-активната си творческа дейност, когато създава едни от най-известните си и възмущаващи скулптури – „Те победиха“, „На нож“, „Пак на война“, „Плачеци жени“, „Майка“ и много други шедеври, Иван Лазаров е отделил много часове и дни да наблюдава и изучава живота природа, да се удивява и възхищава от нейната красота и хармония. За написването на един от първите си разкази за живота на

за унищожаването на подхвърления им от художника враг от другия мравуняк.

На „запалването“ си и увлечението към изучаване на живота и поведението на мравките акаг. Лазаров е посветил отделен разказ – „Първата среща“, който достатъчно красноречиво ни обяснява как и защо той е отделял толкова много внимание на мравешките колонии и техния социален живот. Поради това приваждам малко по-дълъг текст от него: „Ето как стана първото ни запознанство. Беше на морския бряг край Варна в едни хубави августовски дни, които сякаш настройваха към леност и съзерцание... Бяхме ходили на полето, където от нямане какво да правим събирахме малки охлювчета – от онези, гето обикновено лятно време стоят залепени по тревите. Случайно пред краката ми се изпречи малка дупка, от където влизаха и излизаха множество черни мравки. Двамата със Стефан (синът му – б.м.) приклекахме и започнахме да ги наблюдаваме. Мравките влизаха и излизаха, без да можем да проумеем защо го правят. Без да му мисли много Стефан изръси няколко охлювчета в дупката и тя така се запуши, че

мравките не можеха да минат нито навън, нито навътре. Сега вече за нас имаше интрига, затова решихме да ги оставим със сполетялото ги нещастие до сутринта, за да видим какво ще направят.

Но сутринта мравките така майсторски бяха подровили пръстта наоколо, че охлювчетата лежах дълбоко в дупката. Това беше първата ни изненада. След нея дойдоха още много други... Ние и не подозираме, че редом с нас, около нас, в полето, в планината, в къщите ни дори живеят едни организирани общества, чиито членове имат права и задължения също като в нашето общество. Не зная даже дали задълженията на тези същества към обществото не са по-големи, отколкото правата и облагите, които получават“.

Акаг. Иван Лазаров е описал своите наблюдения върху устройството, поведението и социалната организация на мравките и техните мравуняци в над 50 кратки разкази, голяма част от които са илюстрирани с неговите оригинални графични рисунки и снимки. Ще приведа някои от заглавията на тези интригуващи разкази, които са достатъчно красноречиви за обхвата

*Работнички „почистват“
царицата майка
(цветна рисунка на Ив. Лазаров)*

на неговите наблюдения и експерименти в природата. Такива са напр. „Чистотата при мравките“, „Архитектурата на мравките“, „Опитът с медения конец“, „Обонянieto на мравките“, „Вътрешни недоразумения“, „Погребението на мравката“, „Нежни отношения“, „Сръчност и смелост“, „Срещата ми с женската мравка на ул. „Хан Крум“, „Тайнственото скривалище“, „Смъртта на тиранина“, „Мравките и нашият народ“ и др.

От разказите на акад. Ив. Лазаров личи, че той не е самоук наблюдател, а е имал и по-широки научни интереси и познания върху мравките, познавал е специална ентомологична литература от онова време, правил е консултации с известни зоолози и ентомолози от университета и БАН. Друга изненада за мен бе и това, че един от научните консултанти на акад. Лазаров е бил и моят професор и ръководител на Катедрата по зоология на безгръбначните животни в университета Георги Козаров, което наистина бе потвърждение колко сериозно се е отнасял той към своето хоби и занимания. В по-късните си разкази акад. Лазаров отделя особено внимание на социалния живот и поведение на мравките и на много места прави сравнения между тяхната социална организация и човешкото общество. Посочените сравнения са обобщени от акад. Лазаров в един от последните му разкази, озаглавен „Мравките и хората“, в който той даже изразява мисли, че сравнението не е в полза на човешкото общество. Ще приведа някои от сравненията, тъй като те представляват по-широк философски интерес и допълват мировгледната характеристика на нашия бележит творец.

● Хората обичат алкохола, а и мравките не се отвърщават от него – страстта им към загнилите ферментиращи плодове е очебийна. Единствената разлика трябва да се търси може би в дозите, които употребяват едните и другите.

● Мравките отхранват домашни животни като хората, само че ги използват без да ги убиват, докато при нас невинаги е така.

● Мравките се бият с другите мравуняци за земя, храна, яйца и други блага все в полза на мравуняка си, докато хората често го вършат само за своя полза.

● При мравките няма разточителство. Там всеки индивид получава необходимото, за да се задоволят естествените му нужди в услуга на обществото. При хората много често има излишества, оправдани единствено с нуждата от лична наслада.

Една от големите заслуги на акад. Ив. Лазаров като учен е и събирането на много поговорки, легенди, вярвания и гатанки на нашия народ за мравките, които той обобщава в отделен разказ „Мравките и нашият народ“. Ето как започва този разказ: „Докато събирах всичко, записано от нашия народ във вид на пословици, поговорки, гатанки и приказки за мравките, докато лично провеждах анкета сред учениците от основните училища в някои села, докато разпитвах мнозина възрастни селяни какво

Студентски шарж за акад. Ив. Лазаров
„Фруфексур киризи природата“ (1947 г.)

*Мравки пренасят по-тежка от тях гъсеница в гнездото
(цветна рисунка на Ив. Лазаров)*

знаят за мравките, докато най-сетне разпитвах някои наши видни писатели с корени от село какво си спомнят от детинство за мравките, в мен все повече се затвърждаваше убеждението, че народът ни има много хубаво отношение към мравките... Като че ли ежедневието ни е уталожено в душата на народа ни и това познание се е покрило с хубавите оригинални образи, в характерните сравнения, останали в поговорките и мъдростите и в назиданията от приказките". За тази цел, освен личните срещи, за които говори акад. Лазаров, той е проучил и много научни книги и списания и привежда някои от най-популярните гатанки, вярвания и поговорки, напр.: „Дълъг синджир по земя ходи? ", „Църно вѣже докъде стигне все път прави", „Мравките кога закриват мравуняка си, на лошо време е" (от Пловдивско), „Га излязат мърмунките, дъжд

ще вали" (от Казънлък), „Ако мравките си пренасят яйцата от едно място на друго, силен и траен дъжд ще вали" (от Шуменско), „Много мравки и големи, на бекет е" (от Велико Търново) и гр. А писателят Йордан Йовков разказал на акад. Лазаров, че „като деца често слагали малки сламчици в мравуняците и после ги облизвали. Сламчиците ставали приятно кисели".

Студентите на акад. Иван Лазаров от Художествената академия също знаели за тази страст и занимания на своя уважаван професор, когото с любов наричали Фруфексур. Един от студентските шаржове за техния професор, посветен на хобито му за изучаване на мравките, предлагаме на вашето внимание

Около 1939 г., по разказите на арх. Ст. Лазаров, баща му решава да увековечи своята любов и преклонение пред мравките и тяхната социална организация и прави

Снимка на дървената скулптура на акад. Ив. Лазаров, изгоряла по време на бомбардировките в София (1944 г.)

дървена скулптура на две мравки, която е била с размери около 1 x 1 м. На нея са били изобразени 2 мравки, допрели предните си части. Те могат да се приемат като две мравки по време на обмяна на информация помежду им, когато допират телата и антениите си, или по време на взаимопомощ, когато по-едрата мравка помага на изпаднала в беда своя посестрима. За съжаление, това творение на акад. Ив. Лазаров е изгоряло по време на бомбардировките в София през 1944 г., но снимката за него е запазена

в архивите на големия художник.

Любознателните читатели, които биха искали да се запознаят по-подробно и с тази страна от живота, увлеченията и разсъжденията на бележития български скулптор, дългогодишен университетски преподавател акад. Иван Лазаров, могат да намерят повече информация в книгата „Иван Лазаров. Из живота на мравките“ или в неговата къща-музей на бул. „Васил Левски“ 56, София, където се съхраняват и оригиналите на неговите записки и рисунки. ■

Изисквания към авторите на сп. „Природа“

Сп. „Природа“ е научнопопулярно списание, предназначено за широка читателска аудитория: специалисти от различни научни области, преподаватели във висши и общообразователни учебни заведения, студенти, ученици, любознателни читатели с разностранни интереси.

Характерът на списанието налага някои специфични изисквания към авторите: разглеждане на актуален и важен за науката проблем; достъпно изложение; понятен за широката публика език; избягване на чуждици в случаите, когато могат да се употребят съответните български думи; онагледяване на текста с илюстрации, таблици, фигури. Не е желателно обособяването на отделни глави и раздели, както и цитирането на ползваната литература в края на статиите.

Обемът на статиите е 5–6 машинописни страници (стандартната машинописна страница е 30 реда, 60 знака на ред, като този обем не включва

предлаганата илюстрация). Към статиите се прилагат кратки биографични данни за автора и неговата снимка.

Кратките научни съобщения и любопитни факти се поместват в отделни рубрики, поради което е необходимо да се посочи научната област, към която се отнася съобщението.

Илюстрациите трябва да са годни за непосредствено полиграфическо възпроизвеждане.

За осъществяване на контакт с авторите е необходимо те да посочат на края на статията или съобщението трите си имена, телефон и имейл.

Ръкописите се представят на електронен носител или се изпращат по имейла.

Текстът трябва да е във формат .doc/.rtf за MS Office XP/97-2003 или .docx за MS Office за Win7.

Не се приемат за издаване или отпечатване произведения, в които илюстративният материал е вмъкнат в .doc/.docx/.rtf файл.